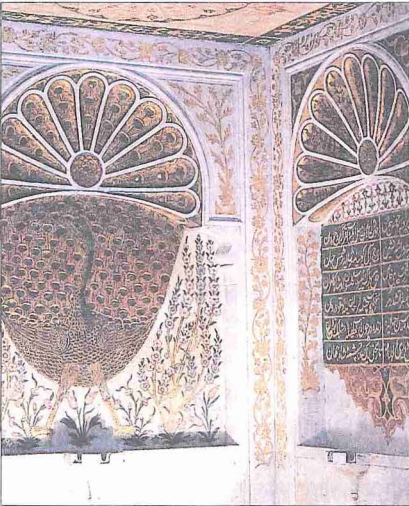

başında gelir. Sedat Eldem'in bu eser-
den bahsederken onu Selçuklu ve Orta
Asya mimari geleneklerine bağlaması
doğrudur. Ancak bunu "yabancı üslup"
saymasını kabul etmek zordur. Tursun
Bey bu yapının "eski üslupta" olduğunu
belirtirken gerçek bir durumu aksettir-
miştir. Çinili Köşk, Orta Asya'dan İran
üzerinden Anadolu'ya gelen eski Türk
mimari geleneğinin günümüze kadar
ulaşabilmiş İstanbul'daki tek temsilcisi-
dir. Fakat "yabancı" değildir. Orta As-
ya'dan ona gelinceye kadar yapılanlar-
dan Anadolu'da da bir şey kalmamıştır.
İstanbul'da fetihten sonra yapılan ilk
köşkleri de bilmiyoruz. Fakat Çinili Köşk,
ortada bir sofa etrafında dört oda bu-
lunan ve geçen yüzyıla kadar bütün Türk
dünyasında yapılagelen ahşap ev mima-
risinin kâgir ve âbidevî karakterde bir
örneğidir. Çini süslemesi ise kısmen Sel-
çuklu, kısmen erken Osmanlı sanat zevk-
lerine uygun olarak meydana getiril-
miştir.

Çinili Köşk, Türk köşk mimarisinin şim-
diki halde tek örneği olduğuna göre bir
müze mekânı olarak kullanılması yersiz-
dir. Hatta içinde vaktiyle Karaman'daki
İbrahim Bey İmareti'nden getirilen çinili
mihrap da aldatıcıdır. Kanaatimize göre
bu mihrabın ait olduğu esere götürülüp
eski yerine monte edilmesi, Çinili Köşk'ün
de sedirleri, halıları ile döşenerek eski
bir Türk köşkünün iç mekânını göste-
recek biçimde yaşatılması doğru ola-
caktır.

Çinili Köşk'ün birinci katındaki tavus kuşlu çeşme

BİBLİYOGRAFYA:

Çinili Köşk'ün mimarisi ve çinilerine dair he-
men hemen bütün Türk sanatı yayınlarında atıf-
lar bulunduğundan bu bibliyografyada doğru-
dan doğruya bu eski eser hakkındaki kitap ve
makalelere yer verilmiştir. Tursun Bey, *Tarih-i
Ebû'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977,
s. 74-75; Naîmâ, *Tarih*, III, 228; F. Taeschner,
*Alt-Stambuler Hof und Volksleben, Ein Tür-
kisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhun-
dert*, Hannover 1925, lv. 55 (1944'te yanan min-
yatürlü albümün tıpkıbasımı, aynı resim kop-
ya çizim olarak *İst. A.*, VII, 4028'de de vardır); K.
Wulzinger, *Byzantinische Baudenkmäler zu
Konstantinopel*, Hannover 1925, s. 36-37 (Çi-
nili Köşk'ün altındaki Bizans devri kalıntıları
hak.); *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi*, İstanbul
1933, s. 20, rs. 7 (Washington'daki tablo), rs.
34 (*Hünernâme*'deki minyatür); E. Kühnel, *Çi-
niliköşk'de Türk ve İslâm Eserleri Koleksiyon-
u*, Berlin-Leipzig 1938, Giriş; [Konyalı], *İstan-
bul Âbideleri*, s. 29-31; a.mlf., "Çinili Köşk-
Sırça Saray", *Tarih Dünyası Dergisi Fatih Özel
Sayısı*, İstanbul, ts. [1950], s. 22-27; aynı ma-
kale, *TTOK Belleteni*, sy. 148 (1954), s. 8-14;
Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 72, nr. 70; Tah-
sin Öz, *Topkapı Sarayında Fatih Sultan Meh-
met II.'ye Ait Eserler*, Ankara 1953, s. 7-15;
a.mlf., *Türkisch Ceramics*, İstanbul, ts. [1953], s.
17-18; a.mlf., "Topkapı Sarayı Müzesi Onarım-
lar", *Güzel Sanatlar Dergisi*, VI, Ankara 1949,
s. 68-69; *Fatih Müzesi*, İstanbul 1953; Ayver-
di, *Fatih Devri Mi'mârîsi*, s. 736-755; R. Ek-
rem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul, ts. [1960],
s. 234-235; a.mlf., "Çinili Köşk", *İst. A.*, VII, 4021-
4032; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*,
İstanbul 1969, I, 61-76, 77-79; a.mlf. — Feridun
Akozan, *Topkapı Sarayı. Bir Mimari Araştırma*,
İstanbul 1982, s. 11-12, lv. VII-VIII; Asuman Kol-
suk, *Topkapı Sarayı Müzesi, Çinili Köşk, Türk
Çini ve Keramikleri Seksiyonu Rehberi*, İstan-
bul 1971; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur
Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 497
(plan, Çinili Köşk'ün yeri ve Bizans mahzenle-
ri); Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hü-
mayunu", *TOEM*, I (1326), s. 283-284; Zârif Or-
gun, "Çinili Köşk", *Arkitekt*, XI/12, İstanbul
1941-42, s. 252-259; Süheyl Ünver — Mihrîban
Sözer, "Çinili Köşk'ün Altın Nakışlı Çinileri",
a.e., XIII/3-4 (1943), s. 80-83; Aziz Ogan, "Mil-
lî ve Sivil Mimarimizde Çinili Köşk'ün Öne-
mi", *Tarihten Sesler*, I, İstanbul 1943, s. 19-25;
[Bir Müze Mentesibi imzasıyla], "Çinili Köşk
Hakkında Bir Tavzih", a.e., I/5 (1943), s. 17-
19, 29; Muzaffer Batur, "Çinili Köşk'ün Ya-
pısı", *Vatan Gazetesi*, İstanbul 20 Eylül 1953;
Yılmaz Önge, "Türk Çinicilik Sanatının En-
teresan Örneklerinden İbrahim Bey İmareti
(Zaviyesi) nin Mihrabı", *Arkitekt*, XXV/322
(1966), s. 70-73.

SEMAVİ EYİCE

ÇİRMEN

Edirne'nin kuzeybatısında, bugün
Yunanistan sınırları içinde yer alan
bir Osmanlı kasabası ve sancağı.

Eski adı Tshronomen'dir. Meriç kıyı-
sında müstahkem bir kaleye sahip olan
Çirmen, aynı zamanda 1371'de Sırp'lar'a
karşı kazanılan ve Osmanlılar'a Make-

donya'nın kapılarını açan zafere de is-
mini vermiştir. Kasaba I. Murad zama-
nında Edirne'nin fethi sırasında Osman-
lı topraklarına katılmış ve XV. yüzyıl or-
talarından itibaren Edirne'nin de bağlı
bulunduğu bir sancak merkezi olarak
teşkilâtlandırılmıştır. Burası Vize ve Kırk-
kilise ile (Kırklareli) beraber Rumeli bey-
lerbeyliğini meydana getiren ilk sancak-
lardan biridir. Meriç vadisine hâkim ve
Edirne'yi koruyacak bir mevkiye bulun-
ması, küçük bir yerleşim merkezi duru-
mundaki Çirmen'in sancak merkezi ol-
masında önemli rol oynamıştır. Paşa Li-
vâsı da denen sancağa Çirmen'den baş-
ka Hasköy, Çırpan, Akçakızanlık, Yeni
Zağra ve bugünkü Türkiye'nin Ergene
bölgesiyle Eynepazarı ve Tekirdağ bağlı
bulunmaktaydı. Çirmen, 1632'den son-
ra Osmanlı idarî teşkilâtında Özi eyale-
tinin bir sancağı olarak görülmektedir.
Evliya Çelebi de Çirmen'i Rumeli eyale-
tinde bir sancak merkezi olarak belir-
tiren buradaki askerlerin bazan Özi
eyaleti muhafazası ile görevlendirildiğinden
söz eder (*Seyahatnâme*, III, 423). XVIII.
yüzyılda Çirmen'i Özi eyaletine bağlı li-
vâlardan biri olarak zikreden İnciciyan
ise buranın sekiz kadılığa (Çirmen, Ak-
çakızanlık, Cısr-i Mustafa Paşa, Yeni Zağ-
ra, Uzuncaabad, Hasköy, Eynecik, Rodos-
çuk) ayrıldığını belirtir.

Çirmen'de Karamanoğlu Pîr Ahmed'in
kardeşi Karaman Bey ile İsâ Bey, Dul-
kadiroğulları'ndan Şehsuvar ile Alâüd-
devle beyler ve Canik Beyi Alpaslan oğ-
lu Hüseyin Bey gibi pekçok meşhur kim-
se sancak beyliği yaptı (Gökbilgin, s. 13).
Bu sebeple de yöreye Karaman, Dulkadir
ve Canik bölgelerinden oldukça önem-
li sayıda nüfus getirilerek iskân edildi;
bunlar geldikleri yerlerle bağlı bulunduk-
ları aşiretlerin isimlerini taşıyan köyler
kurdular.

Çirmen Fâtih Sultan Mehmed döne-
minde mîr-i alem hassı, II. Bayezid dev-
rinde ise sancak beyi hassı olarak görün-
mektedir. Ayrıca Çirmen'in ilk sancak
beyi olan Saruca Paşa ve onun oğlu Umur
Bey'in Çirmen, Zağra, Kızanlık ve Has-
köy'de vakıfları bulunmaktadır. XVI. yü-
zyıldan itibaren bazı köyleri Edirne'deki
Beyazıt Külliyesi vakıflarına dahil edil-
miş, XVII. yüzyıldan itibaren mâzül Ku-
rım hanlarına arpalık olarak verilmiştir.

Çirmen kasabasında 1460-1470 yilla-
rı arasında iki müslüman ve bir hristi-
yan mahallesi vardı. 1515 tarihli tahrir
göre ise kasabada Câmî-i Şerif, İmâret-i
Umur Bey ve Ali Bey adlı üç müslüman

ÇİRMEN

mahallesiyle Gebrân-ı Yamak adlı bir hristiyan mahallesi yer almaktaydı. Mahallelerde toplam olarak 184 müslüman, kırk hristiyan hâne mevcuttu. Bu tahrirre göre Çirmen'e bağlı elli sekiz köyün sadece dördünde gayri müslim nüfus vardı. Köylerde toplam 1406 hâne, 315 mücerred müslüman, 87 hâne gayri müslim yaşamaktaydı. Çirmen kazasının bütün kasaba ve köylerindeki toplam nüfus ise 1590 hâne, 315 mücerred müslüman ile 127 hâne gayri müslim olarak tesbit edilmektedir. 1515 tarihli bu tahrirre göre kazanın toplam nüfusu, askerî statüde olanlar hariç, tahminen 8900 olup bunun % 92,87'si müslüman, % 7,13'ü gayri müslimdi.

Çirmen'in Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yapılan ve tahminen 1530 tarihini taşıyan tahririnde (BA, TD, nr. 370) Gebrân mahallesinin yer almadığı ve gayri müslim nüfusun bulunmadığı dikkati çekmektedir. III. Murad döneminde ya-

pılan tahrirde ise hristiyan grupların şehre yeniden gelip yerleştikleri görülmektedir. Bu tahrirde gerek nüfus gerekse köy sayısı bakımından öncekilere göre önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Ayrıca bu dönemde Çirmen kasabasının önemini hayli yitirdiği, buna karşılık Edirne-Belgrad yolu üzerinde bulunan, aynı zamanda bir menzil ve derbend vazifesi gören Cisir-i Mustafa Paşa'nın yerleşim merkezi halinde geliştiği anlaşılmaktadır. Nitekim Çirmen kasabasının nüfusu bu tarihte yetmiş dokuz hâne, otuz mücerrede inmiş, hristiyan nüfus ise cüzi bir artışla kırk yedi hâne, on bir mücerrede çıkmıştır. Kır kesimindeki nüfus ise önemli bir artışla 2237 hâne, 622 mücerrede yükselmiştir. Buna bağlı olarak köy sayısında da büyük bir artış olmuştur. Kazanın nüfusu, askerî olanlar hariç 22.300 müslüman (% 86,76), 3400 gayri müslim (% 13,24) şeklinde tahmin edilmektedir. Yine 1530 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Çirmen kazasında on bir sipahi, yirmi imam, bir cami, iki mescid, biri II. Bayezid devrinde sancak beyi olan Hüsrev Bey'e ait olmak üzere iki zâviye, bir hamam, on üç dükkân, yirmi değirmen, iki mezraa, yedi bahçenin bulunduğu belirtilmektedir. Bu sırada evkaf ve emlak geliri 64.210, bütün hâsılı ise 224.474 akçe idi. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ortalarında şehirde sekiz mahalle ve kiremit örtülü 800 ev bulunduğunu yazar. Ayrıca Meriç nehrinin karşı tarafında bir bayır üzerinde harap kalesinin yer aldığını, kasabanın düz ve geniş, bağılık bahçelik bir alanda kurulmuş olduğunu da belirtir.

1530 tarihli *Tahrir Defteri*'nde yer alan Çirmen sancağı kanunnâmesinden, kazada önemli sayılabilecek bir ticaret hayatının olduğu anlaşılmaktadır. Kasaba pazarında satılan at ve sığır gibi hayvanlar için alıcıdan ve satıcıdan 2'şer akçe tahsil ediliyordu. Ayrıca şehir pazarlarında tahıl, çeşitli meyveler vb. gıda maddeleri satılmaktaydı. Bundan başka ağaç ürünleriyle tuz, aba ve sığır gönü alım satımı da yapılıyordu. Üretilen mallardan toplam olarak 18.018 akçe öşür alınıyordu. Ayrıca resm-i kışlak 1900, resm-i duhân 761, resm-i ağıl 325, resm-i çayır ile sazlık 823, resm-i âsiyâb 1695, âdet-i ağınam 1250 akçe idi. Reâyâdan bunların dışında 16.082 çift resmi, 4908 bennâk resmi, 8475 akçe de ispençe tahsil ediliyordu. Alınan

bu vergilere göre Çirmen sancağındaki ziraî alanların tahminen 63.380 dönümü (% 70,03) müslümanların elinde, 27.120 dönümü de (% 29,97) gayri müslimlerin elinde bulunuyordu.

Çirmen XVI. yüzyılın sonlarından itibaren önemini kaybetmeye başladı. XIX. yüzyılın sonunda Cisir-i Mustafa Paşa kazasına bağlı bir nahiye haline gelen Çirmen'in 1831 nüfus sayımında 1910 müslüman, 1262 gayri müslim erkek nüfusu olduğu tesbit edilmiştir. 1870'te Edirne sancağına bağlı bir kaza olarak gösterilen ve 101 köyü ile altı mahallesi bulunan Çirmen'in (*Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, s. 136) bu tarihteki nüfusu Cisir-i Mustafa Paşa ile beraber yazılmıştır. Buna göre her iki yerleşim biriminde 3386 gayri müslim (11.308 kişi), 2764 de müslüman hâne (7937 kişi) kaydedilmiştir. 1890'da ise nahiye olarak geçen Çirmen'in on dokuz köyü mevcuttu. Çirmen bugün Yunanistan-Bulgaristan sınırı üzerinde küçük bir köydür.

BİBLİYOGRAFYA:

BA, TD, nr. 50 (sene 921/1515); nr. 370 (sene 936/1530); nr. 651 (III. Murad dönemi); Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, I, 74, 83, 84; Ayn Ali, *Kavânîr-i Âl-i Osmân*, s. 12, 41; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 423; *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, Edirne 1287, s. 136, 142-143; O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 142, 143; Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, Ankara 1943, s. 38; Danışmend, *Kronoloji*, I, 53; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 12, 13, 17, 18-19 vd.; H. J. Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen teil der Europäischen Türkei vom Erlass der vilayet sordnung (1864) bis zum Berliner Kongress (1878) nach amtlichen osmanischen veröffentlidsungen*, Freiburg 1876, s. 251-254; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete (1550-1650)*, İstanbul 1978, s. 186; P. L. İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası" (trc. H. D. Andreasyan), *GDAAD*, sy. 4-5 (1975-76), s. 133-134; V. J. Parry, "Çirmen", *EI²* (İng.), II, 49.

YUSUF HALAÇOĞLU

ÇİŞTİ

(الچشتی)

Muînüddîn Hasen b. Seyyid
Gıyâsiddîn es-Sicîzî el-Çişti
(ö. 633/1236)

Çiştiyye tarikatının kurucusu.

Muhtemelen 537'de (1142) Sicistan'da doğdu. Bundan dolayı Sicîzî nisbesiyle de anılır. Ergenlik çağında babasını kaybetti. Sicistan'ın Guz Türkleri tarafından yağmalanması Muînüddîn Hasan'-

1530 tarihli *Çirmen Livâsı Kanunnâmesi*'nin ilk sayfası
(BA, TD, nr. 370)

